

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

Prvky zvykového práva v současném právním systému

Kyrgyzské republiky

Elements of customary law in modern legal systém of the

Kyrgyz Republic

Abdramanova Guldana

© 2012 ČZU v Praze

Rozsah textové části

30 - 40 stran

Klíčová slova

Kyrgyzstán, Střední Asie, zvykové právo, legislativní proces, obyčejové právo, šaria, adat, právní systémy

Doporučené zdroje informací

Arabaev A.A. Konstitucionnoe razvitiie Kyrgyzstana. Biškek, 1998. ISBN 9789967218505.

Kljaštornyj, S. G., Sultanov, T. I. Gosudarstva i narody Evrazijskich stepej. Drevnost i srednevekovje. Sankt-Peterburg, 2004. ISBN 9785858032557

Osmonaliev, K. V Kyrgyzstane obščie zatraty na provedenie semejnych obyčaev, soglasno issledovanijam, dostigajut 2 milliardov USD. [online] 29.03.2011. © KG: Kyrgyzstan - Analitika, politika, novosti, istorija [cit. 1. 6. 2011] Dostupný z: <<http://www.24.kg/community/96365-kanybek-osmonaliev-v-kyrgyzstane-obshhie-zatraty.html>>.

Soodanbekov, S. S., Ukušev, M. K. Konstitucionnoe pravo Kyrgyzskoj Respubliki. Biškek: Ministerstvo obrazovanija i kul'tury Kyrgyzskoj Respubliki, 2001. ISBN 9785655010413

Žeti žargi. In Kazakstan ata zandari: Qužattar, derekter žäne zertteler. Drevnij mir prava kazahov. Materialy, dokumenty i issledovanija. 10 tom-dyk. Almaty: Žeti žargi, 2005. (4 tom. – B. 476–477). ISBN 9785766750765

Vedoucí práce

Kokaisl Petr, PhDr. Ing., Ph.D.

Termín odevzdání

březen 2012

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.
Vedoucí katedry

prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr.h.c.
Děkan fakulty

V Praze dne 15.11.2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Prvky zvykového práva v současném právním systému Kyrgyzské republiky" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30. 3. 2012

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu mé práce doc. Ing. PhDr. Petru Kokaislu, Ph.D. za odborné vedení při vypracování této bakalářské práce.

Stejně tak bych chtěla poděkovat všem respondentům a narátorům, kteří se zúčastnili mého výzkumu.

Prvky zvykového práva v současném právním systému Kyrgyzské republiky

Elements of customary law in modern legal system of the Kyrgyz Republic

Souhrn

Bakalářská práce se zabývá výzkumem zvykového práva Kyrgyzů a jeho specifickými rysy, a to přes postupný náhled na historii Kyrgyzstánu od doby před příchodem Rusů až do současnosti. Pozorována transformace norem, od stavu norem zvykového práva (adatu/šaria), do stavu norem zákonních. Jaké byly důvody uchování jedněch norem dodnes, a naprosté vymizení druhých. Jestli dosud zůstali takové zásadní elementy kyrgyzského zvykového práva jako je např. mnohoženství, kalym, únos nevěst.

Cílem práce je odhalit jaké konkrétní normy se zakořenili v současném právním zákonodárství Kyrgyzské republiky, cestou zkoumání konkrétních případů, s určitými elementy zvykového práva, v každodenním životě Kyrgyzů. Jak ovlivnil příchod Rusů zvykové právo, a jak se změnila situace po dosažení Kyrgyzstánu statusu samostatné republiky.

Summary

The following research is aimed at analyzing the customer law of the Kyrgyz and its unique features through a detailed review of the history of Kyrgyz before their arrival of Russians to the present times. In addition, this research provides a review of the shift of norms from sharia-based rules to more contemporary ones. For example, the study also questions why certain tradition-based norms or rules have disappeared, while others remained. Specifically, why some of the elements of the Kyrgyz traditional law regulation like polygamy, dowry and bride kidnapping are still in practice in spite of the secular prohibition.

A special attention was directed at reviewing everyday customs of Kyrgyz people in order to closely analyze certain elements of customer law. This was done with the proper determination of which of these elements of customer law are still reflected in the current legislation of Kyrgyzstan. Another goal of this paper was to look into the issue of how the conquest by Russian monarchy had influenced the customary law of Kyrgyz people.

Klíčová slova: Kyrgyzstán, Srřední Asie, zvykové právo, legislativní proces, obyčejové právo, šaria, adat, právní systémy.

Key words: Kyrgyzstan, Central Asia, customer law, legislative process, legal system.

Obsah:

1.	Úvod a cíl práce	8
2.	Metodologie	10
3.	Literární rešerše – teoretická východiska	11
4.	Vlastní práce - Zvykové právo Kyrgyzů (šaria/adat)	13
4. 1.	18. – 19. století před příchodem Rusů	13
4.2.	Příchod Rusů	19
4. 3.	r. 1917 – Sovětská vláda	24
4. 4.	90. léta (samostatný Kyrgyzstán)	30
5.	Diskuse a závěr	36
6.	Seznam použitých zdrojů	38

1 Úvod a cíl práce

Lidé, kteří zapomněli základy vlastního spolužití, jsou odsouzeni k neustálým opravám vlastních zákonů.

Platon.

Historicky se stalo, že každý stát má vlastní národní právní systém. Každá země má své vlastní právní tradice, zvyky, zákony, jurisdikční orgány, vytvořené rysy právní mentality a právní kultury, které dohromady tvoří obecný pojem „právní systém“. Právní systém je neoddělitelnou součástí právní kultury, která je určena historickými a geografickými faktory a představuje část sociálního systému státu.

Zvyk je nejstarším pramenem práva. V případě, když je zvyk schválen státní mocí, stává se normou zvykového práva. Tyto normy mohou existovat jak ústně, tak i písemně. Zvykové právo je souborem nepsaného práva, které je závazné zároveň se zákonem a nacházející se též pod právní ochranou ze strany státních orgánů, stejně jako jsou normy zákona (psaného práva). Historicky se zvykové právo vyvinulo v průběhu dlouhého plnění určitých pravidel a předpisů, které symbolizovaly převažující právní postoje ve společnosti. Pravidelnost právě přeměnila nepsané normy chování ve skutečné působící právo, které upravuje celou řadu vztahů – rodinných (formy manželství, vzdělávací systém), majetkových, správních atd. Z tohoto hlediska je třeba odlišit zvykové právo jako systém povinného chování od běžných obyčejů a tradic, které se uchovaly například v podobě obřadů. Zvykové právo je formou přirozeného práva vyplývající z důvodu objektivní potřeby. V raných fázích vývoje společnosti vznikalo kterékoliv právo v podobě zvykového nepsaného práva. Představiteli sociální skupiny byli stařešiny, nejváženější lidé. S vývojem společnosti se zvykové právo postupně stává právem legitimním. Nicméně, z důvodu komplikace veřejných vztahů, se stále více ukazují takové nedostatky zvykového práva jako je neuspořádanost, omezenost působení, lokalita, soukromý charakter a nedostatečnost.

Samostatnou formou práva se stalo zvykové právo až v 19. století, když bylo zahrnuto např. do právního systému Německa jako projev právní svobody lidí. Zároveň byl zahájen jeho vědecký výzkum především v rámci historické školy práva. Na původ, povahu, obsah a aplikaci zvykového práva se různé školy práva dívaly různými způsoby. Stoupenci historické školy práva (F. C. Savigny, G. F. Puchta) prohlašovali zvykové právo za první zdroj právního systému každého státu a považovali ho za nejpřesnější projev národního právního vědomí. Právníci předpokládali, že zvykové právo je zcela samostatná a navíc stálá forma práva na všech úrovních rozvoje společnosti.

Zvykové právo je hlavním zdrojem informací o právních vztazích ve společnostech, které neměly žádné psané právo. V současné době zastává zvykové právo v některých právních systémech místo zákona, a to v případě, kdy zákonodárství není schopné pokrýt celou oblast vztahů, které upravuje. V zemích s dobře kodifikovaným systémem zákonodárství může být zvykové právo také účinné, ale pouze v mezích stanovených zákonem. Dlouhou dobu byly zvyky nejdůležitější formou práva i v mezinárodních vztazích.

Hlavním cílem této práce je zjistit, jak ovlivňuje zvykové právo a tradice současný právní systém Kyrgyzské republiky a dát odpověď na otázku:

V jaké podobě jsou zpracovány prvky zvykového práva a tradic do zákonných norem přijímaných parlamentem a existuje-li disproporce mezi zvykovým právem a zákonnými normami – pokud ano, v jakých ohledech.

Dalším úkolem práce je cestou zkoumání historie a rozvoje zvykového práva odhalit a identifikovat jeho prvky v současném právním systému Kyrgyzstánu a podívat se postupně na změny spojené s transformací politického a sociálního stavu státu.

K dosažení tohoto cíle byla práce chronologicky rozdělena na následující etapy:

- 18. – 19. století před příchodem Rusů
- Příchod Rusů
- 1917 r. – Sovětská vláda až po 90. léta
- Současný Kyrgyzstán

2 Metodologie

Práce vychází především ze studia odborné literatury, zápisků a poznámek očitých svědků událostí 18. a 19. století, kteří podrobně popisovali stav kyrgyzské společnosti této doby, jejich každodenní život a vzájemné vztahy. Byly zkoumány také rozhovory politických a duchovních představitelů Kyrgyzské republiky a jejich názory, týkající se uvedeného tématu.

Pomocí srovnávací metody byla provedena analýza norem adatu a přijímaných zákonných norem Kyrgyzské republiky. Důraz byl pokládán na zjištění skutečného stavu norem, které se přeměnily ze stavu norem zvykového práva do stavu norem právních: dodržuje-li občan zákazy, stanovené transformovanými normami.

Byla použita kvalitativní metoda – rozhovory s představiteli starší generace žijícími na území Kyrgyzstánu, jejich vzpomínky a vyprávění. Mezi respondenty byly i ženy žijící na území České republiky. Byly dotazovány ohledně otázek mnohoženství, jestli jsou ochotny se stát i na území cizího státu s úplně odlišnou kulturou, druhou manželkou.

3 Literární rešerše – teoretická východiska.

Teoretické rozpracování a různé aspekty zvykového práva Kyrgyzů byly rozebírány mnoha autory. Nicméně skutečně vědecké a systematické studium Kyrgyzstánu se začalo až po Velké Říjnové socialistické revoluci, kdy mimo jiných sociálních reforem se uskutečnila i kulturní revoluce.

Jedním z ruských akademiků, který věnoval celý život výzkumu turkických národů, včetně Kyrgyzů byl V. V. Bartold. Otázky týkající se daného tématu můžeme najít v jeho knize *Kirgizy (Istoričeskij očerk)*. Bartold velmi podrobně popisuje historii Kyrgyzů, předkládá starobylé zprávy o životě tohoto etnika až do 19. století, ve kterém ukazuje, jaké bylo tehdy teritoriální rozdělení území dnešního Kyrgyzstánu. Bartold ve své knize rozebírá také události, které přivedli Kyrgyzy k řešení žádat Rusko o jejich přijetí. Popisuje vztahy uvnitř kyrgyzské patriarchálně-feudální společnosti, odhaluje vznik pojmu „manap“¹ a uvádí konkrétní případy, kdy rozhodnutí manapů ovlivnily budoucnost celých kmenů.

Další sovětský etnograf, který patří k plejádě vědců, jejichž úsilí byla vytvořena sovětská škola etnografie je S. M. Abramzon. Jeho fundamentální díla v oblastech historie a národopisu Kyrgyzů tvoří základ etnografie kyrgyzského národa. Kniha obrysově popisuje období 14. až 18. století a ukazuje, jak vznikala kyrgyzská národnost. V knize jsou také kapitoly věnované materiální kultuře a společenské struktuře kyrgyzských rodů a kmenů, Abramzon popisuje i zvyky týkající se manželství, rodiny a náboženství.

Nemůžeme nezmínit také zápisky a poznámky přímých účastníků událostí 19. a počátku 20. století: vojenských generálů, újezdních náčelníků a třeba i lékařů, kteří je doprovázeli. Později z těchto pramenů čerpali i sověští etnografové. Například Bartold uvádí ve své knize *Kirgizy (Istoričeskij očerk)* záznamy lékaře Ziberštejna, který je podle Bartoldových slov autorem prvního písemného popisu o Kyrgyzů. Jednoznačně zaslouží být zmíněn první újezdní náčelník, člověk širokých zájmů G. S. Zygrjažskij, jehož statistické práce v oblasti soudního řízení, sociálního rozštěpení atd. slouží pro potřeby badatelů dodnes.

¹ Manap – zakladatel rodu nebo kmenu Kyrgyzů

Dalším představitelem vojenských spisovatelů a zároveň i gubernátorem Syr-Darjinské oblasti od r. 1883 do r. 1893 je N. I. Gorodekov. Ve své knize *Kirgizy i Karakirgizy Syr-Darjinskoj oblasti. Juridičeskij byt*, autor podrobně popisuje zvykové právo Kyrgyzů, a to v oblasti rodinného práva, vlastnických vztahů, trestních činů. Srovnává zvyky Kyrgyzů a Karakirgizů (dnešních Kazachů).

Popis jednotlivých oblastí zvykového práva, například v soudnictví, najdeme v knize S. K. Kožonalieva *Sud i ugovnoe obyčnoe právo Kirgizov do oktjabr'skoj revolucii*. Kniha se skládá ze třech hlav, které postupně představují rozvoj soudního systému Kyrgyzů před příchodem Rusů, po připojení k Rusku a dotýká se otázek trestní zodpovědnosti. Autor vymezuje pojmy „bij“, „manap“, „kazij“, „národní soud“, zmiňuje se nejen o „adatu“ tzv. zvykovém právu, ale i o šarii – muslimském právu, které hraje větší roli v jižním Kyrgyzstánu než v severním. Najdeme tu i dělení soudu a popis konkrétních soudních sporů.

Další kniha, která zaslouží pozornost a bezprostředně se týká tématu zvykového práva je kniha N. Malyševa *Obyčnoe právo Kirgizov*. V této knize najdeme všestranný podrobný pohled na rodinné vztahy. Malyšev se dotýká témat jako je sňatek, postavení kyrgyzské ženy, námluvy, podmínky pro uzavření sňatku, kalym. Popisuje také vlastnické a majetkové vztahy mezi rodiči a dětmi, adopci a rozvod. Kniha obsahuje i zajímavé kapitoly s rozhodnutími mimořádných sjezdů národních soudců a národních soudů, a to z oblasti rodinného práva.

Dále by měla být zmíněna i kniha M. T. Aitbaeva *Istoriko-kul'turnie svyazi kirgizskogo i ruskogo narodov (po materialam issyk-Kul'skoi oblasti)*, která ukazuje vznik kyrgyzsko-ruských kulturních vztahů issyk-kul'ských Kyrgyzů. Aitbaev se zabývá podobně jako Malyšev rozmanitostí rodinných vztahů, určení věku, uzavření sňatku, průběh svatby, postavení vdovy, adopce dětí atd. Autor ve své knize také odkazuje na zápisky už zmíněného lékaře Ziberštejna, který podrobně popisuje proces přijetí severních Kyrgyzů do Ruské říše.

Mezi české autory zabývající se historickým vývojem a změnami v životě tradičních kočovnických kultur, včetně Kyrgyzů patří i Petr Kokaisl. Ve své knize *Manželství a rodina obyvatel Kavkazu a Střední Asie: Manželství a rodina Kazachů, turkmenských*

Belúdzů a Kyrgyzů se autor zabývá srovnáním a změnami v oblasti rodinných vztahů, rozdělení role muže a ženy ve společnosti, popisuje rodinné i náboženské tradice a obřady, manželství i výchovu dětí v minulosti, kdy pastevectví bylo neodmyslitelnou součástí života středoasijských pastevců a v současnosti, kdy díky politickým a kulturním zásahům dochází k opouštění kočovnické tradice a radikálním změnám v životě bývalých kočovníků. V dalších publikacích *Kyrgyzstán a Kyrgyzové a Srovnání kulturních změn u afghánských Kyrgyzů a Kyrgyzů v Kyrgyzstánu* se Kokaisl věnuje srovnávání odlišných kultur Kyrgyzů v Kyrgyzstánu a v zemích, kde Kyrgyzové tvoří menšinu (Čína, Tádžikistán, Afghánistán).

4 Zvykové právo Kyrgyzů (šaria/adat)

4.1 Zvykové právo v 18. -19. století – před příchodem Rusů

Před příchodem Rusů bylo postavení Kyrgyzů těžké. Neměli svůj vlastní stát a území, kde žili, ze všech stran obklopovaly zaostalé feudální státy: na východě Čínská říše, na jihozápadě Kokandský chanát, na severu hraničili s kazašskými feudálními žusy², které hrozili Kyrgyzům dobitím.

Nejvíce Kyrgyzů žilo na území dnešní Semirečenské oblasti. Po pádu Ojratské velmoci (Džungarie) v roce 1755 Kyrgyzové znovu obsadili horský terén podél horního toku Narynu a řeky Ču a území kolem přítoku Issyk-Kulu. Později byla tato oblast začleněna do dvou újezdů Pišpekského a Prževalského (Karakolského).

Na území, na kterém Kyrgyzové žili, než bylo připojeno k carskému Rusku ve druhé polovině 19. století, existoval mezi Kyrgyzy kmenový systém a kočovný typ hospodářství. Byla to konfederace kmenů bez jediného legitimního centra rozhodování, kterému by byly podřízeny všechny kmeny a rody. Každý kmen měl své vnější znaky: válečný pokřik – *uraan*, válečná zástava - *tuu*, značku nebo pečeť – *tamgu*, čest – *namys* a *aksakala* - stařešinu rodu. Rody a kmeny byly obvykle na sobě nezávislé. Vedli nezávislou hospodářskou činnost a samostatně se bránily před vnějším nebezpečím.

Ekonomickým základem kmenových sdružení byla jednotnost zdrojů hospodaření, protože kmenový systém nemohl být zachován po celá staletí pouze na základě

² Žus - historický založené sdružení Kazachů. Č. Valichanov uvažoval, že Kazaši vytvořili tak velké sdružení v zájmu zachování svých území, když se začala rozpadat Zlatá horda.

příbuzenství. Členové kmenových sdružení byli zapojeni do vnitřních záležitostí, vnějších opatření, společně si zajišťovali obživu a bránili se před útoky nepřátel. V případě jakéhokoliv přestupku soukmenovce, nesl za něho rod společnou odpovědnost a za potupu, urážku nebo vraždu příslušníka stejného rodu hledal celý rod viníka a požadoval odplatu. Tato forma sociální organizace zajišťovala členům kmene, že nebudou v každé situaci sami. Za velmi krutý trest byl považován nucený odsun z kmene - *kočuruu*

Podíváme-li se do historie kyrgyzského práva, v 19. století se soudnictví ve společnosti opíralo o zakotvené normy zvykového práva (*adat*) a muslimského práva (*šaria*).

Adat je souborem právních obyčejů, předávaných ústně z generace na generaci. Kyrgyzské zvykové právo v podstatě představovalo konzervativní patriarchálně-feudální právo. V normách adatu se zachovaly takové přežitky kmenového systému, jako *krevní msta*, *kun*³, *barymta*⁴, *věno*, *mnohoženství*, atd.

V adatu je velmi obtížné rozlišit jeho pozdější normy od nejstarších. Je téměř nemožné stanovit přesný čas výskytu určitých právních postupů. Od sebe slabě odlišné jsou pojmy občanský přestupek a trestní přestupek. Zdroje adatu byly obyčeje, praktiky soudu *bijů*⁵ a vyhlášky sjezdu *bijů* - *ereže*.

Nejčastěji se v literatuře používá slovo „adat“ ve smyslu zvykového práva. Pod adatem je třeba rozumět všeobecné zvyky národa – pojem „adat“ je širší než zvykové právo, které je souborem právních zvyků. U Kyrgyzů je termín „adat“ také používán ve smyslu obyčeje – zvyku a to bez rozlišení mezi právním a neprávním zvykem.

Zvyky ve starověké společnosti se spojovaly s normami morálky, náboženstvím a také s vědomým chováním jednotlivců. Obyčej byl neoddělitelný od skutečných vztahů kyrgyzské společnosti. V podstatě byl nezpochybnitelný, kvůli neschopnosti lidí té doby vysvětlit původ zvyku: v jejich očích vzniká jakoby „sám o sobě“, a proto býval označen za něco, co má být. Kyrgyzský „adat“, stejně jako „adaty“ jiných národů, byl „živým právem“, které dlouhou dobu upravovalo tradiční veřejné vztahy.

³ Kun - pokuta za vraždu u stepních kočovníků.

⁴ Barymta - rituální ozbrojené dobytí majetku a dobytku mezi nepřátelskými stranami.

⁵ Bijové – soudci, soudící podle zvykového práva

Samotné právo nelze chápat jako systém abstraktních pravidel, ale jako živý pořádek, jako síť konkrétních vztahů. Právo nikdy zcela není obsaženo v textech zákonů. Kromě toho právo, uvedené v zákoně a právo realizované ve skutečnosti, jsou navzájem značně odlišné záležitosti.

U východních národů se pojem adat používá pro označení obyčejů nebo pravidel jednání respektovaných ve společnosti, podle zavedených zvyků. Mezi vědci neexistuje jediného názoru o původu tohoto termínu. Většina výzkumníků stále považuje „adat“ za slovo arabského původu, které znamená pojem „zvyk“, ačkoliv Arabové mají i jiný pojem „urf“, který je používán u mnoha východních národů ve smyslu slova „adat“. Například V. P. Kagromanov se domnívá, že „slovo „adat“ je ázerbájdžánského původu, ne arabského.“⁶

Pod názvem šaría (z arabšt. zákon) rozumíme soubory muslimských náboženských, rodinných, občanských, trestních a dalších zákonů. V šarii se feudální právo splétá s náboženstvím. K širokému šíření došlo až v průběhu vlády Kokandského chanátu. Postupně se některé normy šarii zkřížily s normami zvykového práva. Zdroji šaría jsou: Korán, Sunna, Kiyas, Idžmá, atd.

1. KORÁN. Šaría byla zpracována na základě Koránu - svaté knihy muslimů, která představuje záznam výroků zakladatele islámského náboženství Mohameda. Korán je rozdělen na 114 súr (kapitoly), z nichž každá je rozdělena do samostatných veršů – ajatů. V Koránu je spousta nejasných, protichůdných a matoucích dogmat. Proto soud podle šarii dával možnosti pro velké zneužívání, vydírání, korupci a svévolného chování náboženských představitelů.

2. SUNNA - sbírka výroků Mohameda, které nebyly zahrnuty v Koránu a šířily se ústně. Sunna byla použita, když Korán neměl konkrétní návody na řešení nejrůznějších případů ze života.

3. IDŽMÁ. Časem Sunna také přestala odpovídat realitě. Tehdy vznikl třetí pramen šarii – idžma. Je to sbírka nových ustanovení uznaná všemi muslimskými právníky (stanovisko vykladačů Koránu a Sunny), která utvořila zákony.

⁶ V. P. Kagromanov In SOORONKULOVA, S. K. *Adat – obyčeoie pravo kyrgyzov*. [online]. [cit. 2012-02-14]. Dostupné z: <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/SOORONKULOVA%20K.S.pdf>

4. *KIYAS*. Rozhodnutí, úsudky a závěry právníků-bohoslovců, podle analogie s Koránem, Sunnou a Idžmou.

Před dobrovolným sjednocením Kyrgyzstánu a Ruska, vykonávali soudní funkci zástupci kyrgyzské patriarchálně-feudální elity - bijové. Soudní řízení bylo ústní, bez záznamů a bylo založeno na zvykovém právu Kyrgyzů. Dokonce i na počátku 18. a 19. století kmenový náčelníci kyrgyzských rodů - bijové – vykonávali současně jak správní, tak i soudní funkce.

Postupně se bijové přeměnili v privilegovanou vládnoucí feudální vyšší vrstvu kyrgyzské šlechty - manapstvo. Manapové byli vládci svých rodů a kmenů, kteří rozdělovali pastviny, vybírali daně, ve složitých případech vedli soudní jednání, organizovali útoky na sousední kmeny a bránili své území. Tito manapové řídili obyvatelstvo prostřednictvím feudálně-kmenové šlechty – středních a drobných manapů, bijů, batyrů⁷ a bajů⁸. Manapové se stali stejnou aristokratickou vrstvou, jako byli u Kazachů sultáni, nebo lidé „bílé kosti“.

Soudy bijů jednaly ve třech stupních: 1. soudy ailních⁹ bijů, 2. kmenové soudy bijů, 3. běžné a mimořádné sjezdy bijů mezi rody, kmeny a sousedními národy.

Ailní bijové. Ailními biji se stávali většinou aksakalové¹⁰, kteří byli odborníky na zvykové právo Kyrgyzů. Tito bijové samostatně projednávali drobné trestní nebo civilní případy (například obvinění z pomluvy, urážky, rozsuzovali rvačky). Jejich hlavním úkolem bylo smíření svých soukmenovců a vůči narušitelům používali přísné zadostiuchinění - tělesné tresty a zabavení majetku. Jestliže dva ailní bijové ze stejného rodu při projednávání nějakého sporu nedospěli ke stejnému názoru, obraceli se s žádostí o pomoc a radu k manapovi.

⁷ Batyr – doslova hrdina, bohatýr. Batyrami byli nazývaní muži, kteří neustále odlišovali se hrdinstvím, a to převážně v konfliktech s jinými národy.

⁸ Baj – doslova bohatý. Před dobrovolným sjednocením s Ruskem, za bají byli považováni především osoby, kteří měli ve své domácnosti několik set nebo tisíc kusů dobytka. Ale pak, zejména na počátku 20. století bajové vystupují nejen v roli vlastníků dobytka, ale i jako podnikatelé, obchodníci a lichváři.

⁹ Ail – u Kyrgyzů a u Altajců v minulosti osada kočovného nebo polokočovného typu, která obvykle se skládá z příbuzných různých stupňů. V Kyrgyzstánu tento pojem zůstal i dodnes pro označení vesnic.

¹⁰ Aksakal – starší, všemi vážený muž, který radí ve sporných případech.

Kmenoví bijové vůči viníkům používali přísnější tresty než ailní bijové. Při projednávání a řešení důležitých sporů se radili s vlivnými osobami kmene.

Běžné a mimořádné sjezdy bijů se svolávaly ve sporných případech, pokud nebylo možné jednoduše vyřešit spory mezi rody a kmeny. V takových případech se poškozený, podle norem zvykového práva Kyrgyzů, nejdříve obracel přímo na příbuzné obviněného a na vlivného aksakala. Tyto osoby se snažily smířit a uspokojit žádost poškozeného, v opačném případě si poškozený stěžoval manapovi obviněného. Jestliže ani tady neuspěl, žádal o pomoc své příbuzné nebo vlivné osoby a manapa svého kmene. Poslední pomocí bývali džigiti¹¹ nebo cizí manapové zastupující jiné kmeny. Na schůzkách hlavních manapů nebo jejich zástupců se jednalo o tom, zda má být uspokojena žaloba poškozeného bez soudního jednání, anebo má být svolán sjezd bijů obou rodů. Jestliže spor nebyl tak důležitý a vážný a existovaly přesvědčivé důkazy, hlavní manap ze strany obviněného přikázal svým soukmenovcům zaplatit poškozenému pokutu jako náhradu ztráty¹². Ve složitých případech svolávali manapové sjezd bijů a o sporu rozhodovali za účasti bijů, příbuzných z obou rodů a kmenů a jiných vlivných osob.

Na těchto celonárodních sjezdech se ve většině sporných případů rozhodovalo bez rozporů a neshod mezi představiteli vládnoucích tříd obou rodů a kmenů. Jestliže silnější manap rušil pravidla zvykového práva a bez ohledu na požadavky druhého manapa a jeho přívrženců rozhodoval ve prospěch svých soukmenovců, v takových případech se dotčení manapové a jejich přívrženci snažili obhájit svou čest a nahradit škodu různými způsoby. Například bylo zakázáno navštěvovat příslušníky znepráteleného rodu či kmene nebo jezdit na pohřby do jejich vesnic. V mnoha případech byl nařízen návrat vdané dcery od manžela, který byl představitel nepřátelského kmene. Bylo dokonce legitimní i zabití dcer, které i přes příkaz soudu chtěly zůstat se svými manžely.

Uražení manapové organizovali barymtu především proto, aby nahradili škodu svým soukmenovcům. Během barymty docházelo někdy i k vraždě. “Barymta, - píše

¹¹Džigit - mladý muž, který se lišil svou odvahou, odolností, dovedností řídit koně a používat zbraně.

¹² Za ztrátu byla považována ztráta času, který musel poškozený věnovat na vymáhání náhrady a ztráta příležitosti.

Valichanov¹³, probíhala buď během dne, v případě potřeby i s použitím násilí, anebo tajně, kradmo“. Pochopitelně ve dne se barantači se s odporem, docházelo k bojům a zabíjení. Často bývala barymta masovou záležitostí. Bylo do ní zapojeno celé mužské obyvatelstvo nepřátelských kmenů. V takových případech byli vražděni muži, odebírány ženy a děti. Byly ničeny jurty a jiný majetek, vyháněna stáda celých vesnic nepřátelského kmene. Tenhle druh barymty, tzv. vnitřní válka existovala nejen do sjednocení Kyrgyzstánu s Ruskem, ale i po jejím sjednocení.

„V jižních regionech zároveň se soudy bijů existovaly i soudy kazijů¹⁴ a kaziju¹⁵ – keleonů. Soudy kazijů řešily spory mezi usedlými a částečně usedlými Kyrgyzy. Jestliže soudy bijů řešily spory podle adatu, tak soudy kazijů podle muslimského práva – šarii. Hlavní podstatnou odlišností mezi těmito dvěma soudy bylo, že soud kazijů dělil spory na trestní a civilní, zatímco soud bijů takovéto dělení neměl a všechny spory rozebíral za stejných podmínek.“¹⁶

Je třeba poznamenat, že i v soudnictví byla znatelná diferenciacie mezi vyšší vrstvou kyrgyzské feudální společnosti – manapy, batyry, biji a dalšími obyčejnými členy kmenu. Vyšší vrstva obvykle za způsobenou škodu dostávala náhradu škody v plné výši a jako první. Ostatní příslušníci kmene dostávali jenom to, co zbylo po bohatých, např. jednu-dvě ovce pro zařízení pohřbu zabitého příbuzného. V těchto vnitřních konfliktech byli tedy oběťmi především obyčejní a chudí lidé.

Mnoho předrevolučních výzkumníků kyrgyzského zvykového práva a carských úředníků považovalo soud bijů za neutrální orgán, který údajně zastupoval zájmy celého rodu a kmene, zájmy obyčejných lidí. Ale ve skutečnosti je soud bijů aktivní zbraní kyrgyzské feudální společnosti, dobře přizpůsobený k útlaku mas. Opravdovou podstatu soudu bijů správně odhaluje T. M. Kulteleev, který říká, že "ve skutečnosti soud bijů nebyl "národním", ale třídným soudem, který hájí pouze osobní a majetkové zájmy vládnoucí třídy... nebyl ani spravedlivým, ani "moudrým", ale pokryteckým a podplaceným. Pro

¹³ VALICHANOV, Č. *Izbrannnye proizvedenija*. Alma-Ata, 1958.

¹⁴ Kazij – duchovní osoba znalá pravidla muslimského práva šaria, jmenována bekem (hlavou rodu) na časově neomezenou dobu.

¹⁵ Kazij – kelon – mulla, dobrý znalec Koránu a muslimského práva - šaria.

¹⁶ KOŽONALIEV, S.K. *Sud i ugovnoe obyčnoe pravo Kirgizov do Oktjabrskoj revolucii*. Frunze: Izdatel'stvo AN Kirgizskoj SSR, 1963.

vyřešení sporů nebyla rozhodujícím faktorem pravda, ale bohatství a závažnost oběti a obžalovaného.¹⁷

Dokonce i buržoazní badatel zvykového práva Kyrgyzů, G. S. Zagryažskij o soudu bijů v jednom ve svých děl, napsal: "Všechno závisí na osobních vztazích (případ od případu je jiný), ale ne na zákoně. Taková je povaha soudu bijů. V žádném případě soud nezaručuje spravedlnost a připouští jakékoliv zásahy."¹⁸

4.2 Příchod Rusů

„Tradiční vazba na Rusko má kořeny v 19. století, kdy většina kmenů na území dnešního Kyrgyzstánu přijala ruské poddanství jako ochranu před čínskou říší. Proces podrobení území Kyrgyzstánu Ruské říši, začal 17. ledna r. 1855, když první zástupce issyk – kulských Kyrgyzů dal oficiálně přísahu poddanství Rusku a dokončení procesu proběhlo v dubnu r. 1892 rozhodnutím Zvláštního setkání imperátorů ohledně tzv. „Pamírské otázky“, které rozhodlo o přijetí Kyrgyzů do Ruského poddanství.“¹⁹ „Roku 1892 Rusové vytlačili Afghánce z části Pamíru. Krize byla vyřešena opět diplomatickou cestou. Společná dohoda uzavřená v roce 1895 stanovila, že pamírský uzel bude spadat prostřednictvím Buchary pod vládu cara. Sousední údolí řeky Vachán bude naopak ovládat afghánský emír. Došlo tak k naplnění podmínky, aby Rusko a Velká Británie neměly společnou hranici.“²⁰

Po dobytí celého území Kyrgyzstánu zavedla Ruská říše svůj systém řízení. Území dnešního Kyrgyzstánu byla rozdělena mezi oblasti Džeti – Suu (Semirečje), Syr - Darjy a Fergany v Turkestánské generální gubernii (od roku 1882 Stepní generální gubernátorství). Kyrgyzové žili v Pišpekském a Prževalském újezdě v oblasti Džeti - Suu, v Namanganském, Čujském, Andižanském, Kokandském a Isfaganském újezdě ve Ferganské oblasti.

¹⁷ KULTELEEV, T.M. *Obyčňoe ugovnoe pravo kazachov*. Alma-Ata, 1958.

¹⁸ ZAGRJAŽSKIJ, G. S. *Zametki o narodnom samoupravlenii u kara-kirgiz: Materialy dlja statistiki turkestarskogo kraja*. Petrohrad, 1874.

¹⁹ LITVINOV, P.P. *Rol' Rossii v istoričeskich sud'bach kirgizskogo naroda (po materialam istorii pamiro-alajskich kirgizov konca 19 nachala 20vv)*. Frunze: AKD, 1985.

²⁰ FAIT, Emanuel. *Středoasijskí národové, zvláště v území ruském*. Praha, 1910, s. 23.

Pro spravování nových kolonií Ruská říše zpracovala samostatný soubor právních předpisů (Ustanovení). Severní část Kyrgyzstánu, která se stala dříve součástí Ruska, byla řízena až do r. 1886 v rámci „Dočasného ustanovení“, které bylo přijato 11. července v r. 1867. Jižní část se řídila po dobu 10-ti let na základě „Usnesení“, které bylo zpracováno v r. 1873 ruským generálním gubernátorem K. P. Kaufmanem. V r. 1886 pro řízení koloniálních národů Stepního generálního gubernátorství bylo zpracováno nové „Usnesení“, podle kterého správa přijala vojensko-koloniální charakter.

Hlavou každé oblasti byl generál-gubernátor nebo vojenský gubernátor, který byl jmenován carem na návrh ministra obrany. Prvním vojenským gubernátorem Semirečenské oblasti v r. 1867–1882 byl generál-poručík G. A. Kolpakovskij a Syr-Darjinskou oblast vedl v r. 1867–1882 generál-major M. G. Černjaev.

Výkonnou moc prováděli úředníci generál-gubernátora. Při generál-gubernátorovi pracovala rada, která se skládala z vojenských gubernátorů a dalších vysoce postavených úředníků. Další vedoucí orgány se skládaly z částí: řídicí, hospodářské a soudní. Náčelníci újezdů byli jmenováni generál-gubernátorem, na návrh vojenských gubernátorů oblasti. Újezdní náčelníci kontrolovali bezprostředně vojenskou, administrativní a policejní složku správy.

Před připojením území dnešního Kyrgyzstánu k Rusku soudu bijů podléhaly jakékoliv trestní a občanské spory. Tyto soudy byli samostatné a kolegiální a mohly zkoumat různé přestupky a zločiny, se kterými se na ně obraceli znepřátelené strany.

Po dobrovolném připojení území dnešního Kyrgyzstánu k carskému Rusku a s přijetím „Projektů usnesení o zřízení Semirečenské a Syr-Darjinské oblasti v r. 1867“ bylo v této oblasti vytvořeno několik druhů speciálních, obecných, carských a místních soudů.

Tyto soudy měly různou kompetenci:

- 1) Byly vytvořeny vojenské-soudní komise, a soudně-správní orgány, které soudily Kyrgyzy za zradu, podněcování svých soukmenovců k protivládnímu odporu, za útoky na pošty a vojenské dopravy, zabíjení křesťanů, vraždy důstojníků atd. jednalo se především o orgány teroristického potrestání.

- 2) Soudy působící v souladu s obecnými právními předpisy říše byly rozděleny do soudních oddělení: zemské vlády a krajských soudů, které měli pravomoc nad zločiny jako je loupež, krádež, přepadení kupeckých karavan, útok na cizí území, žhářství, explicitní odpor vůči vládě, dělání falešných mincí atd. Generál-gubernátor měl nárok na zahájení polního soudu, který by mohl navrhnout i trest smrti.
- 3) Takzvanými „národními soudy“²¹ – soudy bijů, byly rozebírány „všechny ostatní trestní spory, které nebyly předmětem vojenských soudů a soudu na základě obecných zákonů říše, včetně barymty a vraždy Kyrgyzů mezi sebou.“²²

Velký význam měl v životě každého Kyrgyzy jeho rod a kmen. Jenom mezi soukmenovci měl Kyrgyz jistotu, že najde ochranu. Za jednání každého jednotlivce byl odpovědný jeho rod. Například pokutu za učiněný přestupek platí a získává rod. Nevěsta patřila ne jednotlivci, ale celému rodu. Vdova se předává nejbližšímu příbuznému svého zesnulého manžela, a rozvedená žena musí vybrat nového manžela z jeho soukmenovců. Opatrovníkem dětí zemřelých rodičů je vždy nejbližší příbuzný. Přivítání hosta se uskutečňuje na základě závislosti na stupni příbuznosti.

„Podle uvedeného Usnesení z roku 1867 bylo rozhodnuto rozdělit příslušníky kyrgyzských rodů vytvořením různých újezdů a ailů. Toto opatření mělo omezit moc manapů. Administrativní reformy carského Ruska na území dnešního Kyrgyzstánu byly určeny k oslabení rodových vztahů a moci jejich představitelů. Výsledkem stálého

²¹ Před příchodem Rusů v kyrgyzštině neexistoval termín který by označoval ruské slovo „soud“, ale existoval termín „bij“ – soudce, i když slovo „bij“ se částečně krylo i s pojem „soud“. Po přijetí projektu Usnesení z roku 1867 carská vláda nazvala soud národním soudem, aby zastínila třídní rozdíly. Například v §181 Projektu usnesení 1867 r. se píše, že „národní soud u Kyrgyzů zkoumá spory podle národních obyčejů, zvolenými soudci – biji“. A v §214 se říká, že „národní soud u sartů (usedlých Kyrgyzů na jihů Kyrgyzstánu) zkoumá spory vybranými soudci, - který se jmenují kazijové“.

Ačkoli v Usneseních a jiných literárních pramenech se do Říjnové revoluce místní soudy se nazývaly „národními“ – „el sotu“, Turkeštánci a především Kyrgyzové mezi sebou a ve svých stížnostech nikdy nepoužívali termín „národní soud“, ale „soud bijů“ a „soud kazijů“.

²² KOŽONALIEV, S.K. *Sud i ugovnoe obyčnoe pravo Kirgizov do Oktjabrskoj revolucii*. Frunze: Izdatel'stvo AN Kirgizskoj SSR, 1963.

přemísťování Kyrgyzů z jednoho újezdu do druhého v období od r. 1867 do r. 1884 byla ztráta původních hodnot rodových vztahů. To potvrzují následující fakty:

- a) U národních soudů se porota už se neskládá z členů rodu žalovaného nebo žalobce, ale z obyvatel újezdu nebo ailu, kam byli přemísťeni.
- b) Při neschopnosti obžalovaného zaplatit odpovědnost už nemají příbuzný, ale spoluobyvatelé ailu nebo újezdu.
- c) Barymta přestala být příliš krutá, loupeže nejsou tak velké, v případě vraždy není potřeba se uchýlovat ke krevní mstě.
- d) Není potřeba používat násilí vůči žalobám a urážkám, protože v případě nespokojenosti se mohou jednotlivci obrátit k ruské vládě.²³

V této době dochází i k mnoha jiným změnám v kyrgyzské společnosti jako je vznik tzv. nového adatu, který ovlivnily Kyrgyzy při přijetí islámu, v sousedství s Kokandským chanátem přešlo část kočovníků na usedlý způsob života, morální vliv na obyvatelstvo má i ruská nadvláda. Hlavními rysy nového adatu je omezení rodových vztahů a rodového majetku, možnost svobodného výběru ženicha v případě mladé nevěsty i vdovy, zavedení písemných poznámek v soudnictví; platba penězi nahrazuje zaplacení újmou dobytčím.

Rodinné vztahy.

Podle zvykového práva Kyrgyzů existovalo několik forem sňatků: pomoci námluv, které se uzavírají mezi dvěma rodinami podle předběžné smlouvy; manželství s platbou *kalymu*²⁴; *levirát* – sňatek vdovy s bratrem bezdětného zemřelého muže a *sororat* – sňatek vdovce se sestrou zesnulé manželky. Kromě obecně uznávaných forem manželství existovaly tajné sňatky, prováděné násilným únosem nevěsty.

Jedním z obyčejů, ze kterých plyne současné rodinné právo je znalost *džeti* - *ata*, tedy znalost svých předků až do sedmého kolene včetně sedmé generace v mužské linii. Při každých námluvách se nepočítalo, kolik generací uběhlo od společného předka obou stran, protože už bylo vždy známé, z jakých kmenů nebo rodů mohou vstoupit mladí lidé do

²³ GRODEKOV, N. I. *Kirgizy i Karakirgizy Syr-Darjinskoy oblasti. Tom I. Yuridičeskij byt.* Taškent: Tipo-Litografija S.I. Lachtina, 1889.

²⁴ Kalym – platba, výkupné, které se platí za nevěstu původně rodu, ke kterému patří, a později rodičům či příbuzným nevěsty.

manželství. Také bylo známo, jaké generace se nemohou vzít, protože jejich příbuzenství je kratší než sedm generací. Příbuzenské vztahy po ženské linii nepřekáží uzavření sňatku.

Ve druhé polovině 19. a počátkem 20. století v souvislosti s oslabením rodových vztahů, získala exogamie generační, ne rodový charakter. Tento princip se lišil v závislosti na sociálním a ekonomickém vývoji konkrétní oblasti.

„Například u Tjan-Šanských Kyrgyzů fakticky docházelo k manželství mezi potomky šesté a dokonce i páté generace, v Čujském údolí se často vyskytovali sňatky nejen v páté, ale i ve čtvrté generaci, a některých oblastech jižního Kyrgyzstánu, kde byla vyšší úroveň ekonomického rozvoje pod vlivem islámu, jsme se setkali někdy s úplnou ztrátou dřív existujících zákazů a jejich adaptaci na šarii.“²⁵

I když posloupnost svatebních obřadů měla různé varianty, samotné svatební zvyky měly lokální vlastnosti, nejdůležitější součásti můžeme zahrnout do obecného schématu. Proces uzavření sňatku se skládal z několika etap: námluvy, výkupné za nevěstu, předmanželské schůzky ženicha a nevěsty, svatební ceremonie, a slavnost.

Podle adatu rozvod v kyrgyzské rodině měl převážně jednostranný charakter, jelikož rozhodující poslední slovo prakticky patřilo jen muži a žena byla na něm materiálně zcela závislá. Normy adatu připouštěly rozvod i na základě iniciativy manželky, ale pouze ve výjimečných případech. Rozvod probíhal veřejně na zasedání aksakalů, přičemž soud aksakalů se zabíral takovou žádostí a přijímal řešení o rozvodu až po třech upomínkách.

„V jižních oblastech Kyrgyzstánu pod vlivem práva šaría mohl manžel kdykoli a pod jakoukoli záminkou požádat manželku o rozvod. K tomu stačilo vyslovit slovo „talak“, což znamená rozvod.“²⁶

²⁵ ABRAMZON, S.M. *Formy rodoplemennoj organizacii u kočevnikov Srednej Azii. Rodovoe obščestvo.: Trudy Instituta etnografii AK SSSR*. T. XIV. Frunze, 1951.

²⁶ MALYŠEV, N. *Obyčňoe semejnoe pravo Kyrgyzov* [online]. Jaroslav: Tipografija Guberiskogo Pravlenija, 1902 [cit. 2012-01-29]. Dostupné z: http://www.nlrk.kz/data11/result/ebook_183/index.html#top

V kyrgyzském zvykovém právu existoval také institut adopce. Obvykle k adopci byli třeba svědci a příbuzní a byla doprovázena obřady. Pěstounka si kladla dítě na hrud' a tím byla považována jeho matkou. Adoptovaný při tom získával nové jméno a bral jméno svého nového otce. Tradičně Kyrgyzové adoptovali jenom chlapce, jak v kojeneckém věku, tak i ve starších letech. Adoptovaný syn byl roven rodnému synovi a měl stejné práva. Děti přijaté z jiného rodu, měli nárok pouze na část dědictví a mohli se vrátit ke svému rodu.

Nebylo možné, aby si otec vzal matku a syn dceru. Dva bratři si nemohli si vzít dvě sestry. Nevěsty dvou bratrů by měly být od sebe vzdáleny přes tři generace. Bratřenci si mohli vzít dvě sestry, ale rodiče většinou nesouhlasili.

„Tzv. „bílá kost“ uzavírala sňatky mezi sebou, ale ženich z „bílé kosti“ si mohl vybrat nevěstu také z „černé kosti“, ale ne naopak.“²⁷

Rodinné vztahy u Kyrgyzů podléhaly normám adatu a šaríí. Normy týkající se manželství a rodinných vztahů byly převážně vypracovány a přijaty na mimořádných sjezdech národních soudců – bijů, v podobě pravidel chování – ereže. Existovaly dva převládající typy rodiny - rodina feudála a rolnická rodina.

Kyrgyzské rodiny žijící na severu území dnešního Kyrgyzstánu byly ovlivněny ruskou kulturou, kdežto v jižních oblastech byl proces přijetí ruské kultury pomalejší.

Podle zvykového práva Kyrgyzů byla hlavní formou manželství monogamie. Nicméně mezi vyšší vrstvou se rozšířila i polygamie. Mnohoženství bylo dovoleno normami adatu. Navzdory skutečnosti, že naprostá většina Kyrgyzů v minulosti žila v monogamii, myšlení obyvatel bylo proniknuto feudálně-bajskými názory na polygamii jako na povolenou a žádoucí formu sňatku. Tyto postoje a tradice získaly podporu nejen v muslimském náboženství, ale také v normách zvykového práva. Proto praxe mnohoženství pronikla částečně i do rolnické třídy.

Co se týče majetkových vztahů mezi rodiči a dětmi, otec má povinnost vybavit své syny kalymem (výkupným za nevěstu) a rozdělit jim majetek, jakmile se synové oddělí od

²⁷ BARTOLD, V. V. *Kirgizy. Istoričeskij očerk*. Frunze: Kirgizskoe Gosudarstvennoe Izdatel'stvo, 1927.

své rodiny (ožení se nebo odejdou v důsledku špatných vztahů, nejdříve ale po dosažení 15 let).

4.3 Rok 1917 – sovětská vláda

V nepřehledných letech občanské války vznikají po roce 1920 ve Střední Asii čtyři republiky:

- na území severních stepí Kirgizská autonomní sovětská socialistická republika (zahrnující i část Sibiře, zhruba na území dnešního Kazachstánu) – v rámci Ruské federace,
- Turkestánská autonomní sovětská socialistická republika – v rámci Ruské federace,
- Chorezmská sovětská lidová republika (na území Chivského chanátu),
- Bucharská sovětská lidová republika (v Buchaře).

V rámci Ruské federace vznikla 11. 4. 1921 Turkestánská autonomní sovětská socialistická republika, ve které Rusko kontrolovalo jak zahraniční vztahy se zahraničním obchodem, tak i ozbrojené síly. Vznik Turkestánské autonomní sovětské socialistické republiky se jevil jako řešení národnostní otázky ve Střední Asii, ale v krátké době bylo jisté, že bude přínosem jen pro některé „vyvolené“ národy.

„Mezi zářím 1924 a květnem 1925 tedy došlo ke kompletní změně mapy „ruského“ Turkestánu – dosavadní republiky Turkestán (Turkestánská ASSR, Chorezm (Chorezmská lidová sovětská republika) a Buchara (Bucharská lidová sovětská republika) přestaly zcela existovat a na jejich místě se objevila Turkmenská sovětská socialistická republika Uzbecká sovětská socialistická republika s Tádžickou autonomní socialistickou republikou autonomní oblasti Karakalpacká (v rámci Kirgizské sovětské socialistické republiky²⁸) a *Kara-kirgizská* (v rámci Ruska – RSFSR²⁹).“³⁰

²⁸ Nejedná se o území dnešního Kyrgyzstánu, ale Kazachstánu. V této době je Kirgizská SSR budoucí Kazašská SSR, zatímco budoucí Kirgizská SSR (území dnešního Kyrgyzstánu) je v této době pouze autonomní oblastí (Kara-kirgizskou). Karakalpacká autonomní oblast se stala v roce 1930 součástí Ruska (RSFSR), v roce 1932 se stala autonomní republikou a jako taková se stala v roce 1936 součástí Uzbekistánu (Uzbecké SSR).

5. prosince 1936 byla Kyrgyzská ASSR transformována do svazové republiky a stala se jednou z republik SSR. Území Kyrgyzské SSR bylo rozděleno do šesti oblastí: Frunzenská, Prževalská, Narynská, Talasská, Ošská a Džalalabádská.

Území dnešního Kyrgyzstánu prošlo po Říjnové revoluci všemi typy státní transformace: autonomní oblast – autonomní republika – svazová republika. Podle historických měřítek byla obnovena soudržnost Kyrgyzů v poměrně krátkém období. Převážná většina dříve různorodých etnokulturních území Kyrgyzů byla soustředěna do jedné územně-správní jednotky, přestože nové hranice nevycházely z etnického principu. K okamžiku vzniku suverénní Kyrgyzské republiky už měl kyrgyzský národ určité zkušenosti v státní správě.

V sovětských dobách bylo v Kyrgyzstánu v podstatě uplatňováno socialistické právo RSFSR, a až do doby nezávislosti oficiální právní systém Kyrgyzské SSR pouze kopíroval právo ostatních svazových republik.

Soudní řízení. Na území dnešního Kyrgyzstánu existoval po sjednocení s carským Ruskem složitý dvojitý soudní systém:

- místní, tzv. „národní soudy“, které byly zcela stranou od obecného soudního systému carského Ruska a řídily se normami zvykového práva a šaríí a
- obecné soudy Ruska, které měly rozdílnou kompetenci a různé formy soudního řízení, nepochopitelné pro kyrgyzské obyvatelstvo.

Jak už bylo zmíněno, po sjednocení s carským Ruskem byly na území Kyrgyzstánu založeny vojenské soudní výbory a soudně-administrativní orgány. Soudní řízení probíhalo na základě zvykového práva Kyrgyzů a na základě šaríí, jen s tím rozdílem, že soudci už nebyli rodoví nebo kmenoví bijové, ale bijové zvolení na základě projektu *Usnesení* v roce 1867.

Usnesení zrušilo funkci vyššího muslimského soudu, kazij-kelonu. Místo toho byl vytvořen jediný soud *kazijů*, kteří byli stejně jako *bijové* voleni na tři roky. Byly zrušeny

²⁹ Ruská sovětská federativní socialistická republika.

³⁰ KOKAISL, PRAGAČ, P., J. *Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán*. Praha: FF UK, 2007, s. 70.

tělesné tresty a místo nich byly stanoveny pokuty, vězení a vyhnanství na Sibiř. Dalším *Usnesením o správě Turkestánského kraje* od r. 1886 Rusko zavádí smírčí soudy, soudní vyšetřovatele a prokurátory. Toto *Usnesení* zachovalo Kyrgyzům soudy bijů a kazijů a s některými úpravami působilo na území dnešního Kyrgyzstánu až do roku 1917.

Od prvních dnů Říjnové revoluce nastal zlom v celém carském soudnictví. Byla přerušena činnost institutu smírčích soudů, která měla být nahrazena místními soudy se stálým místním soudcem a dvěma běžnými porotci, kteří byli pozváni na každé zasedání podle zvláštního seznamu běžných soudců. Byla stanovena volba soudců na základě přímých demokratických voleb. Soudy bijů a kazijů, které fungovaly až do roku 1928, byly zrušeny.

Rodinné vztahy. 14. června 1921 Ústřední výbor Turkestánské autonomní sovětské socialistické republiky vydal dekret zakazující mnohoženství a platbu za nevěstu *kalymu*.

V únoru 1925 Revoluční výbor Kara-Kirgizské autonomní oblasti přijal Usnesení o trestní odpovědnosti za donucení ženy k uzavření sňatku proti její vůli, za platbu *kalymu*, mnohoženství a o stanovení věku při vstupu do manželství pro muže a ženy. Usnesení poznamenalo, že v Kara-Kirgizské autonomní oblasti stále existují ostudné věci jako mnohoženství, kalym, sňatky s nezletilými dívkami atd., a proto Revoluční výbor stanovil následující sankce za účelem ukončení těchto jevů:

1. Za úplatu a přijetí kalymu byl ukládán trest odnětí svobody nebo nucené práce na dobu do jednoho roku.
2. Za donucení žen ke sňatku proti její vůli byl stanoven trest odnětí svobody na dobu do pěti let.
3. Za mnohoženství – nucená práce po dobu jednoho roku.

Ovšem i přes tyto zákazy bylo při zkoumání života Kyrgyzů v sovětské době zjištěno, že mnohoženství bylo běžnou věcí, obzvláště na venkově – čím dál od větších měst, tím více byl tento jev běžný.

Každý muž si mohl podle zvykového práva vzít druhou, třetí nebo čtvrtou manželku. Postavení těchto žen v rodině a v domácnosti ovšem nebylo stejné. První, starší manželka,

se nazývala „bajbiče“ a byla považována za hospodyní. Spravovala a kontrolovala domácí práce a rozdělovala je mezi ostatní manželky, dávala rady atd. Trestat je bajbiče nemohla, ale mohla si stěžovat manželovi, který pak vůči mladším manželkám „tokolam“ mohl využít svou moc. V bohatých rodinách bajbiče obvykle sama nepracovala. V chudších rodinách starší manželka stejně jako mladší manželky dělala mnoho domácích prací.

Na ilustraci chápání instituce manželství může posloužit konkrétní případ ze života Kyrgyzů žijících v době Sovětského svazu z vesnice Ak-Bulun Issyk-kulské oblasti v letech 1936–1937. Žena se jmenovala Šaarbu a po nějaké době svého manželství zjistila, že nemůže mít děti. Její manžel se s ní nechtěl rozvádět, a proto požádal své příbuzné, aby mu dohodli sňatek s *tokol* (druhou manželkou). Příbuzní i soud aksakalů s touto možností souhlasili a *moldo*³¹ provedl obřad *nike*³² s druhou manželkou. S touto druhou manželkou měl muž pět dětí. Všichni žili spolu v jednom domě a měli i společnou domácnost. Zajímavé je, že děti měly rádi více první, starší manželku, kterou také nazývali *ene* (matkou). Když Šaarba zemřela, rodina ji s velkými poctami pochovala a dosud na ní děti vzpomínají s velkou úctou a láskou.

Další příklad je z roku 1942 z vesnice Karal-Dobo rovněž v Issyk-kulské oblasti. V tomto případě měl muž Džunuš manželku a čtyři děti, když se oženil s druhou ženou. Důvodem tohoto sňatku bylo, že jeho jediný syn se vrátil z války se zraněními a postižením a musel se přestěhovat s rodinou do jiné vesnice. Později onemocněla i synova manželka a Džunuš musel poslat svou vlastní manželku k synovi na pomoc. Tím pádem zůstal sám s třemi dětmi. Na schůzce příbuzných bylo rozhodnuto, aby si vzal Džunuš druhou manželku, která by mu pomáhala s vedením domácnosti a výchovou dětí. Místní aksakalové s tímto rozhodnutím souhlasili a *moldo* provedl obřad *nike*. Druhá Džunušova žena se jmenovala Kalipa a už měla dceru. Všichni jí měli rádi a děti ji nazývali matkou. První manželce Kalipa říkala *edže*³³ a dvě ženy měly mezi sebou dobrý vztah. Pak se ovšem Kalipyna vlastní dcera vdala za příbuzného Džunuše, který s tímto sňatkem nesouhlasil, příbuzní se pohádali a přestali komunikovat. Později Kalipyna dcera přivezla

³¹ Muž, který získal muslimské vzdělání.

³² Nike - islámský svatební obřad. Během obřadu čte *moldo* před snoubenci určitou sůru Koránu, po čemž je manželství považováno za platné, a žádná formální registrace u státních úřadů není nutná.

³³ Edže - uctivé oslovení starších žen.

tajně v noci matku k sobě. Džunuš se tedy rozešel se svou druhou manželkou a byl nucen si vzít další, se kterou se ale také rozešel. Tento příběh vyprávěl Džunušův syn, kterému je nyní 91 let. Podle něj bylo případů mnohoženství v jeho vesnici hodně a o schválení či neschválení dalšího sňatku každého vesničana vždy rozhodovali vážení aksakalové.

Výše zmíněné případy se odehrály v severním Kyrgyzstánu, podobná situace panovala ovšem i v jižní části země, kde byla tradice mnohoženství dokonce ještě rozšířenější. Džoro, vesničan z Džalalabádské oblasti si po návratu z války v letech 1946–1948 vzal druhou ženu. Důvodem byla těžká nemoc jeho první manželky. Po obřadu *nike* muž požádal první manželku, aby odešla. Ale rodoví aksakalové řekli, že je to není správné, a tak žil nějakou dobu s oběma manželkami. Za půl roku však první manželka požádala tchána, aby ji pustil, a bylo jí dovoleno odejít.

Další životní příběh v sobě zahrnuje dva prvky zvykového práva: mnohoženství a levirátu. Tento příběh se stal ve vesnici Karamart v Džalalabádské oblasti v letech 1968–1969. Muž Džamšy měl manželku a tři děti. Po smrti jeho bratrance rozhodl soud aksakalů podle starodávného obyčeje vdovu provdat za nějakého bratra jejího zesnulého manžela. Jejich volba padla na Džamšyho, i když už měl manželku i děti. Protože Džamšyho manželka byla vychována podle kyrgyzských tradic, rozhodnutí aksakalů přijala. Místní *moldo* provedl obřad *nike*, ale každá manželka žila ve svém vlastním domě a měla vlastní domácnost. Děti obou manželek měly dobré vztahy a po Džamšyho smrti manželky i nadále komunikovaly jako příbuzné.

Následující příběh z roku 1940 z jedné z vesnic severního pobřeží Issyk-kulu je ukázkou *sororátu*. Vesničan Čoro se oženil a narodila se mu dcera. Ale po nějaké době jeho manželka vážně onemocněla a zemřela. Po roce aksakalové rozhodli, že si Čoro musí vzít mladší sestru jeho zesnulé manželky, protože ta nikoho kromě ní neměla. Proto byl proveden obřad *nike* a Čoro se oženil se svou švagrovou.

Všechny uvedené příběhy mnohoženství byly z určitého důvodu, ale samozřejmě existovalo mnoho případů, kdy si bohatí vesničané brali další ženu i bez nutnosti, ale protože na to měli prostředky a možnosti, a vůbec se nebáli možného trestu. Ze zmíněných situací je názorně vidět, že ačkoliv mnohoženství, levirát, sororát a kalym byly zakázané, existovaly po celou dobu trvání Sovětského svazu bez větších překážek a při každém

sňatků (prvním, druhém nebo třetím...) musel ženich vždycky zaplatit kalym. Placení kalymu ostatně přetrvalo dodnes.

Vlastnické vztahy. V oblasti vlastnického práva byla patrná výrazná nerovnost žen. Žena neměla žádná vlastnická práva ani na dobytek, ani na půdu, čímž se dostala do úplné ekonomické závislosti na muži. „Podle *adatu* se veškerý majetek zesnulé hlavy rodiny, který neměl žádného dědice mužského pohlaví, předával ve prospěch přímých příbuzných – pouze mužům. Navíc nejen majetek, ale i sama vdova se předávala do rukou dědice. Po uplynutí ročního smutku po zesnulém manželovi si kyrgyzská žena musela vzít jednoho z bratrů zesnulého.“³⁴

4.4 90 léta (samostatný Kyrgyzstán)

Právní systém Kyrgyzstánu prochází radikální transformací od počátku roku 1990. Formulované základní principy reformy jsou podobné jako ve většině republik bývalého sovětského prostoru: ideologický a politický pluralismus, sociálně orientované tržní ekonomika, rozvoj individuálních práv a svobod a posilování jejich záruky.

V tempu právních reforem patřilo Kyrgyzstánu jedno z předních míst mezi bývalými sovětskými republikami. Do roku 2000 zde byl přijat téměř kompletní soubor nových zákoníků: Celní (r. 1992), Lesní (r. 1993), O arbitrážním řízení (r. 1996), Daňový (r. 1996), Občanský (civilní) (r. 1996–1998), Pracovní (r. 1997), Trestní (r. 1997), O správních deliktech (r. 1998), O trestním řízení (r. 1999), O občanském řízení (r. 1999), Zemský (r. 1999).

Mnohoženství. Podle trestního zákoníku je mnohoženství v Kyrgyzstánu trestným činem, který je trestán odnětím svobody na dva roky. Postupem časem bylo toto tabu ze sovětských časů odhozeno a mnohoženství se stalo, i když nezákonným, ale poměrně běžným jevem, jehož existence byla známa všem. Předpokládá se, že polygamie je běžná zejména v jižních oblastech, kde je silná islámská tradice – v Oši, Džalalabádu a Batkenu.

Podle psychologů je oživení popularity mnohoženství spojeno se zánikem sovětských zvyků sovětské éry a hledáním skutečných kyrgyzských „tradic“ a „hodnot“. Podle Tursunova je „polygamie je nedílnou součástí myšlení místních obyvatel. Většina žen

³⁴ BORUBAŠEV, GALIEVA, B.I., Z.I. *Istorija gosudarstva i prava Kyrgyzskoj Respubliki*. Biškek, 2003.

*a mužů v regionu vnímají polygamie přirozeným způsobem života, který byl zakázán v sovětských dobách“.*³⁵

Důležitou roli hraje také ekonomika. Mnoho méně bohatých Kyrgyzů zastává názor, že z finančního hlediska je v těžkých dobách snazší žít v kolektivu, než v izolaci. Podle socioložky z Oše, Minožat Tašbaevy, existuje mnohoženství díky chudobě většiny obyvatelstva a bez zvýšení životní úrovně není možné se s tím vyrovnat. „Podle soukromého sociologického výzkumu z 20 dotazovaných žen většina odpověděla, že by si vzala ženatého muže, pokud by se staral o ni a o jejich děti. Jen málo žen z bohatých rodin tento návrh odsoudilo“³⁶. Socioložka předpokládá, že potřeba zabezpečit právo druhé a dalších manželek a jejich dětí je argumentem ve prospěch legalizace mnohoženství. V případě rozvodu s manželem může pouze první žena usilovat o ochranu svých práv u soudu. Druhá, třetí a čtvrtá žena nemají žádná práva, protože nemají registraci jejich manželství, jelikož zákon polygamií zakazuje. Zákazem polygamie za účelem ochrany práv žen vláda ve skutečnosti porušuje práva druhé, třetí a čtvrté manželky. Zákon musí být stejný pro všechny ženy, ať už to bude první, druhá, třetí nebo čtvrtá manželka.

Dvojženství a mnohoženství je v Kyrgyzstánu podle trestního zákoníku definováno jako „soužití se dvěma nebo více ženami se společným vedením domácnosti...“, a potrestáno „odnětím svobody na dobu do dvou let“ (Hl. 20, paragraf 153 trestního zákoníku). Jak je vidět ve formulaci tohoto článku, není zde výslovně uvedena nutnost formální registrace takových manželství k prokázání faktu mnohoženství. Právě tato skutečnost je základem pro soudně postih viníka.

Na počátku roku 2007 za změnu §153 trestního zákoníku Kyrgyzstánu, který stanoví trest odnětí svobody až na dva roky za dvojženství nebo mnohoženství, vystoupil ministr spravedlnosti Marat Kajipov. Ministr uvedl, že tento paragraf trestního zákoníku stanoví nerovnosti pohlaví. *„Mluvíme o zrušení trestní zodpovědnosti za mnohoženství z hlediska humanizace trestního práva státu. Myslím si, že pojem dvojženství nepatří do trestných činů a nemělo by být trestáno. Tady se mi zdá, že se jedná více o otázku morálky*

³⁵ TURSUNOV, Chamid. *Kyrgyzstan: vokrug voprosa o mnogoženstve razgoraetsja polemika.* [online]. [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: <http://russian.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav052107aru.shtml>

³⁶ ANARA MOLDOŠEVA. *Gazeta.kg.* [online]. [cit. 2012-02-19].

*a etiky, jelikož zločin je společensky nebezpečným jednáním nebo zanedbáním. Může být společensky nebezpečným akt mnohoženství? Kyrgyzstán je demokratický a právní stát, ve kterém jakékoli porušení práv, včetně genderové nerovnosti, je nepřijatelné. Podle zákona jsou muži trestáni za dvojženství, ale netrestáme ženy za dvojmužství.*³⁷

Podle M. Kajipova tedy není mnohoženství z právního pohledu zločinem a tento paragraf byl zaveden za sovětské éry pouze v středoasijských republikách. *Za prvé, podle ministra, „není mnohoženství trestný čin, protože manželky nejsou proti tomu, tudíž nemáme objekt trestního činu. Za druhé, existence v našem trestním zákoníku tohoto paragrafu neovlivňuje fakt, že mnoho bohatých mužů má stejně několik manželek. A za třetí, Kyrgyzstán je jedinou zemí bývalého Sovětského svazu s touto zákonnou normou. Naši nejbližší sousedé zrušili trestní zodpovědnost za mnohoženství hned po rozpadu Sovětského svazu.*³⁸

Odpůrci tohoto názoru nenechali na sebe dlouho čekat a známá veřejná činitelka A. Abdrasulova sdělila, že tehdejší prezident K. Bakijev má kromě oficiální manželky ještě dvě, a označila jejich bydliště. Podle ní iniciátoři legalizace mnohoženství usilovali o ochranu svého „šéfa“. To byl skutečný skandál, protože vše bylo řečeno během živého vysílání pro-prezidentského kanálu. Prezident na obvinění nic neodpověděl, choval se během této celé kampaně velmi opatrně a od iniciativy svého ministra se držel dál. Později v interviu K. Bakijev řekl, že v Kyrgyzstánu existuje vážnější téma pro diskusi, než otázka mnohoženství.

Zajímavé je, že mnohoženství podporují i političtí představitelé Kyrgyzstánu, kteří podle své služební povinnosti musejí zabezpečovat ochranu lidských práv. Z úst bývalého veřejného ochránce práv (ombudsmana) T. Bakir uulu bylo nejménou slyšet, že *„dnes jsou nejen ulice Biškeku, ale i dalších našich měst plné prostitutek. Stát jim nemůže poskytnout slušnou práci, a tak jsou nuceny šlapat chodník. V rozhovorech se mnou tyto ženy vyjadřují souhlas s možností být druhými, třetími a čtvrtými manželkami, než dělat tuto práci. Pokud*

³⁷ RJABOV, O. *CentrAzija*. [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1212504120>

³⁸ Tamtéž

*stát věnuje pozornost tomuto problému a chce jej řešit, myslím si, že to bude ku prospěchu všem.*³⁹

Známý duchovní vůdce v regionu Oš, bývalý vedoucí Krajského ředitelství muslimské správy Dilmurat Hadži Orozov podtrhl, že otázku polygamie nevyhlašují náboženští vůdci nebo obyčejní muslimové, ale členové vlády. Tím vyvrátil názor, že současná polygamie má původ v islámu.

*„Polygamie existovala celá staletí i před islámem. Islám jen omezil počet manželek na čtyři, zatímco dříve muži mohli vzít tolik žen, kolik chtěli – říká Hadži. Mnohoženství v islámu není povinnost, ale povolení, které lze využít za určitých okolností a při nezbytném souhlasu manželky.*⁴⁰

Sám Dilmurat Orozov je proti legalizaci mnohoženství, ale pochybuje, že jeho zákaz může tento jev zastavit. Podle něj musí být nejprve vyřešeny sociálně-ekonomické problémy, bez nichž žádná změna v zákoně, ani žádné zákazy nemohou změnit postavení žen, které z důvodu zlepšení existenčních podmínek jsou připravené stát se druhou manželkou.

„V březnu r. 2012 byl představen návrh zákona, jehož cílem bylo skoncovat se skandální praxí únosu nevěst. Navrhovatelé zákona ale utrpěli v kyrgyzském parlamentu krach. Podle jednoho zástupce parlamentu nebyla tato iniciativa podpořena kvůli klíčovému ustanovení zákona, s nímž bylo možné bojovat proti nezákonnému, ale v praxi tajně dovolenému mnohoženství“⁴¹.

Návrh zákona navrhoval uložit pokutu islámským duchovním, kteří žehnali oficiálně neregistrovanému manželství. Islámské duchovní *moldo* hrají důležitou roli v životě venkovských obyvatel, a přidávají půvab tradicím, které stát zakazuje. Jedná se

³⁹ Tamtéž

⁴⁰ RJABOV, O. *CentrAzija*. [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1212504120>

⁴¹ RIKLTON, K. *CentrAzija*. <Http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1328767200> [online]. [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1328767200>

zejména o tradici únosu nevěst, která přežila sovětskou éru, a dochovala se do éry samostatného Kyrgyzstánu.

„V Kyrgyzstánu se 96 % manželství na venkově uskuteční přes rituální obřad *nike*. Podle statistiky se 80 % manželství podle *nike* uzavírá po únosu nevěsty a pouze 8 % unesených dívek chce nucený sňatek odmítnout.“⁴²

Novomanželé často po islámskému svatebnímu obřadu dostávají certifikát, který je právním dokumentem v mnoha zemích. Mladé páry později ve městech registrují manželství oficiálně, ale mnozí obyvatelé venkova nevidí zásadní rozdíl mezi oficiální registrací manželství a náboženským obřadem *nike*.

Nicméně poslední dobou můžeme pozorovat případy trestání únosu nevěst, což ještě před několika lety bylo naprosto nepředstavitelné.

Výsledkem provedených rozhovorů na téma mnohoženství s ženami ze Střední Asie, které žijí na území České republiky, bylo zjištěno, že pro většinu z nich není překážkou fakt, že muž má manželku a děti v mateřské zemi, a jsou s nimi ochotni uzavřít religiózní sňatek, který je jinak oficiálně zakázán. Důvodem jejich souhlasu je, že většina z nich kvůli odlišné tradici si neumí vedle sebe představit někoho, kdo není muslimem. Proto než by zůstaly o samotě, raději souhlasí být druhou manželkou. Naopak pro tzv. starší ženu z mateřské země je lepší, jestliže manžel najde někoho s muslimskou vírou a vezme si ji (především u Uzbeků, kteří jsou více nábožensky založeným národem) a vypadá to, že každá ze stran je spokojena. Samozřejmý je fakt, že ženy nejsou nadšené z role být druhou manželkou a do tohoto sňatku jdou kvůli sociální nejistotě, obavám zůstat samy a bez rodiny, touze mít děti. I když sňatek není oficiální, pro věřící lidi je skutečnost, že sňatek je uzavřen před Bohem, mnohem důležitější. Nicméně častější jsou případy spolužití bez obřadu *nike*, to znamená tzv. typická evropská forma spolužití bez uzavření oficiálního sňatku. Druh sňatku závisí od intenzity náboženského citění oddávaných.

⁴² Informacionnyj portal Kyrgyzstana: 96% brakov v selach zaključajutsja posredstvom obrjada *nike*. [online]. [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: <http://www.kginform.com/ru/news/20110615/03398.html>

Jestliže nastane situace, že jeden z partnerů se vrací domů, do mateřské země, v tom případě způsob řešení většinou závisí na muži, protože tzv. druhá manželka nemá oficiálně žádná práva. Proto nemůže o cokoli žádat a jen dobrá vůle muže hraje roli. Může tu být několik variant: Muž může prostě odjet jako by neměl žádné závazky a nechat druhou manželku samotnou anebo podle svého náboženství a zodpovědnosti před Bohem se o druhou manželku materiálně stále starat, zvláště, jestli už mají děti a periodicky je navštěvuje.

V případě, že je spokojen se životem tady a nepřemýšlí o návratu do mateřské země, navštěvuje první manželku a své děti, materiálně jim pomáhá a ctí starší ženu. V žádném případě nenechá rodinu bez povšimnutí a nemění svůj vztah k ní.

Na této situaci je jasně vidět, že normy *adatu*, i po tolika letech, hrají v životě jednotlivců významnou roli, i když si žena sama může sama vybrat, jestli chce dodržovat prvky zvykového práva, anebo se těmto nařízením vzepře.

5 Závěr a diskuse

Od doby před příchodem Rusů na území dnešního Kyrgyzstánu až do současnosti uplynulo víc než století. Přítomnost Rusů bezesporu ovlivnila kyrgyzskou kulturu, ale zásadní rysy zůstaly příliš hluboko zakotveny ve vědomí Kyrgyzů. Vliv elementů zvykového práva, které mělo své místo ještě v době před příchodem Rusů a v době, kdy byli Kyrgyzové kočovným národem, můžeme názorně pozorovat v současném zákonodárství.

Úlohou práce bylo odpovědět na otázky, *v jaké podobě jsou zpracovány prvky zvykového práva a tradic do zákonných norem přijímaných parlamentem a existuje-li disproporce mezi zvykovým právem a zákonnými normami – pokud ano, v jakých ohledech.* Odpovědi jsme hledali přes výzkum různých stránek zvykového práva Kyrgyzů.

Ještě v době na konci 18. a začátku 19. století existovaly například soudy aksakalů, které rozhodovaly o sporech civilního charakteru předtím, než spor přešel k oficiálnímu jednání. K jejich kompetenci zejména patřily majetkové spory mezi sousedy, konflikty mezi manžely a podobně. Tento institut je dodnes zachován, a podrobuje se změnám současné doby. „Jednou z takových změn se stalo doplnění zákona „O soudech aksakalů“, schválené parlamentem Kyrgyzské republiky v r. 2009, který dovoluje zařazovat mezi členy tohoto druhu soudu i ženy. Což se předtím nikdy nestalo, protože „soud aksakalů“ doslovně znamená „soud moudrých mužů“. Iniciátoři poukázali na skutečnost, že např. pro mnoho žen problematika domácího násilí, rozvodů, sporů mezi rodiči a dětmi je obvyklým jevem a mentalita nedovoluje každé ženě jít se svým neštěstím k soudci-muži, ale mnohem lehčí by pro ni bylo požádat o pomoc ženu.“⁴³

Další nepochybně důležitý prvek zvykového práva, který je přítomný i dnes, je spojen s rodinnými vztahy. Zde můžeme vidět až několik prvků adatu. Jedná se zejména o únos nevěst, který v současném Kyrgyzstánu je běžnou věcí, zvláště na venkově, kde víc než 80 % sňatků se stává po únosu nevěsty. Ještě před několika desetiletími, přes existenci trestní normy za únos, neexistoval žádný precedent dožádání pomoci pro nevěstu soudní cestou. To může být vysvětleno především mentalitou kyrgyzských dívek, pro které bylo

⁴³ V Kirgizii v sudy aksakalov pustjat ženšin. [online]. [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://vmeste.eu/?to=news&read=1240572516>

velkou ostudou opustit manžela, který ji unesl a vrátit se domů. Rodiče by toto řešení rozhodně nepodpořili, a tak se dcera ve většině případů neměla ani kam se vrátit. A proto se s tím raději smířily, zůstávaly s nemilovaným manželem a celý život tak prošly s úplně cizím člověkem, na kterého si až do konce svého života nezvykly.

Dnes můžeme pozorovat hodně případů obrácení se k soudu kvůli únosům, dokonce i uvěznění viníků.

Takové prvky adatu jako barymta, kun a krevní msta vymizely z dnešního zákonodárství a např. za vraždu člověka už není možné zaplatit „ayip“ (peníze), jak tomu bylo podle zvykového práva. Občan musí být trestán odnětím svobody.

Je ještě jeden důležitý obyčej, který hraje velkou roli v kultuře Kyrgyzů. Je to obřad nika, který nemá oficiální status, ale 96% sňatků na venkově se uzavírá pomocí právě tohoto obřadu. Byly projeveny snahy o jeho zákaz bez předešlé oficiální registrace na úřadě, ale jelikož přijetí tohoto zákazu by zároveň dalo možnost trestání mnohoženství, většina poslanců ho zamítla.

Otázka mnohoženství v dnešním Kyrgyzstánu je velmi aktuální. Neoficiálně může mít několik manželek každý, kdo je schopen je materiálně zabezpečit, i když v trestním zákonodárství existuje norma zakazující mnohoženství. Mnohoženství existuje během celé naší zkoumané doby před příchodem Rusů až do současnosti. V sovětské době, i když bylo oficiálně poprvé zakázáno Dekretem r. 1921, nelegálně vždycky existovalo. Což jsme měli možnost vidět na uvedených příbězích. Poslední dobou, v souvislosti s tendencí islamizace Kyrgyzstánu, která se rozšiřuje především díky jižním přistěhovalcům, se vyskytuje hodně případů mnohoženství. Podle Koránu může mít muž čtyři manželky a právě tím se muži řídí a odůvodňují přítomnost několika manželek. Na druhou stranu je to pro ženy občas jediná možnost, vzhledem k tomu, že podle oficiálních statistik je v Kyrgyzstánu žen mnohem více než mužů. A souhlasí s tím být před Bohem druhými manželkami, než jenom milenkami, i když religiózní obřad nedává žádnou právní jistotu. Stejný názor mají i ženy žijící mimo území Kyrgyzstánu. Dosud neexistuje žádný precedent trestu za mnohoženství.

Je názorně vidět, že v současných právních normách prvky zvykového práva mají pevné postavení a navzdory tomu, že Kyrgyzstán usiluje o postavení samostatného a

moderního státu, normy adatu jsou ještě příliš hluboko zakotveny v národním svědomí a nepochybně ovlivňují obsah norem právních.

6 Seznam použitých zdrojů

6.1 Tištěné dokumenty

ABRAMZON, S. I. *Očerky kultury Kyrgyzského naroda*. Frinze, 1964.

ABRAMZON, S. M. *Formy rodoplemennoj organizacii u kočevnikov Srednej Azii. Rodovoe obšestvo.: Trudy Instituta etnografii AK SSSR*. T. XIV. Frunze, 1951.

BARTOLD, V. V. *Kirgizy. Istoričeskij očerk*. Frunze: Kirgizskoe Gosudarstvennoe Izdatel'stvo, 1927.

BORUBAŠEV, B. I., GALIEVA, Z. I. *Istorija gosudarstva i prava Kyrgyzskoj Respubliki*. Biškek, 2003.

DZHAMGERCHINOV, B. J. *Iz Istorii Kyrgyzov pervoj poloviny XIX v.* Frunze: Kyrgyzgosuniversitet, 1958.

FAIT, Emanuel. *Středoasijsťí národové, zvláště v území ruském*. Praha, 1910

GRODEKOV, N. I. *Kirgizy i Karakirgizy Syr-Darjinskoy oblasti. Tom I. Yuridičeskij byt*. Taškent: Tipo-Litografija S. I. Lachtina, 1889.

KOKAISL, P., PRAGAČ, J. *Lidé z hor a lidé z poušťí: Tádžikistán a Turkmenistán*. Praha: FF UK, 2007.

KOŽONALIEV, S. K. *Sud i ugovnoe obyčnoe pravo Kirgizov do Oktjabrskoj revolucii*. Frunze: Izdatel'stvo AN Kirgizskoj SSR, 1963.

KULTELEEV, T. M. *Obyčnoe ugovnoe pravo kazachov*. Alma-Ata, 1958.

LITVINOV, P. P. *Rol' Rossii v istoričeskich sud'bach kirgizskogo naroda (po materialam istorii pamiro-alajskich kirgizov konca 19 nachala 20vv)*. Frunze: AKD, 1985.

MALYŠEV, N. *Obyčnoe semejnoe pravo Kyrgyzov* [online]. Jaroslav: Tipografija Guberiskogo Pravlenija, 1902 [cit. 2012-01-29]. Dostupné z: http://www.nlrk.kz/data11/result/ebook_183/index.html#top

Obrazovanie Kirgiyskoj Avtonomnoj SSR (materialy i dokumenty). Frunze: Oblispolkom KAO, 1927.

RUMJANCEV, P. P. *Kirgizskij narod v prošlom i astojašem*. S.-Peterburg: Pereselenčeskoe upravlenie glavnogo upravlenija zemleustrojstva i zemledelija, 1910.

SOORONKULOVA, S. K. *Adat – obyčnoe pravo kyrgyzov*. [online]. [cit. 2012-02-14]. Dostupné z: <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/SOORONKULOVA%20K.S.pdf>

VALICHANOV, Č. *Izbrannnye proizvedenija*. Alma-Ata, 1958.

ZAGRJAŽSKIJ, G. S. *Zametki o narodnom samoupravlenii u kara-kirgiz: Materialy dlja statistiki turkestarskogo kraja*. Petrohrad, 1874.

6.2 Elektronické dokumenty

TURSUNOV, Ch. *Kyrgyzstan: vokrug voprosa o mnogoženstve razgoraetsja polemika*. [online]. [cit. 2012-03-26]. Dostupné z: <http://russian.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav052107aru.shtml>

RIKLTON, K. CentrAzija. [Http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1328767200](http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1328767200) [online]. [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1328767200>

Informacionnyj portal Kyrgyzstana: *96% brakov v selach zaključajutsja posredstvom obrjada nike*. [online]. [cit. 2012-03-23]. Dostupné z: <http://www.kginform.com/ru/news/20110615/03398.html>

ANARA MOLDOŠEVA. *Gazeta.kg*. [online]. [cit. 2012-02-19].

RJABOV, O. *CentrAzija*. [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1212504120>